

Paweł Tarkowski

Akademia Wychowania Fizycznego J. Piłsudskiego w Warszawie
Filia w Białej Podlaskiej

Droga ku zjednoczeniu. PPR i PPS w powiecie białskim w latach 1947-1948

Wstęp

Pomyślny dla komunistów wynik sfałszowanych wyborów do Sejmu Ustawodawczego pozwolił myśleć o kolejnych krokach zmierzających do umocnienia władzy. Niedostatecznie skuteczne siłowe rozwiązania podejmowane w celu likwidacji podziemia niepodległościowego na przełomie roku 1946/1947 po wyborach skłoniły komunistów do zmiany taktyki. 22 lutego 1947 r. Sejm przyjął ustawę o amnestii dla ujawniających się członków podziemnych organizacji, z której w obliczu malejących szans na zwycięstwo część walczących skorzystała¹. Nie oznaczało to końca konspiracji, ale jej siły były znacznie osłabione i zdecentralizowane, nie stanowiła ona już takiego zagrożenia jak wcześniej. Drugim ważnym krokiem po wyborach było rozprawienie się z opozycją legalną, którą reprezentowało Polskie Stronnictwo Ludowe. Sfałszowane wyniki wyborów miały pokazać społeczeństwu, że ruch ludowy na czele którego stał Stanisław Mikołajczyk nie cieszy się poparciem. W Sejmie zasiadło zaledwie 28 posłów PSL. Komuniści nie ograniczyli się tylko do walki propagandowej, aparat bezpieczeństwa aresztował przedstawicieli ludowców, dochodziło do politycznych morderstw, których sprawcy byli „nieznani”. Zawieszano

¹ Według informacji Starostwa Powiatowego oraz PUBP w Białej Podlaskiej w powiecie białskim z amnestii skorzystało około 510 osób, w tym 222 członków WiN. W Inspektoracie Biała Podlaska, składającym się z obwodów Biała Podlaska, Radzyń Podlaski, Łuków i Siedlce, z amnestii skorzystało 50-70 % członków WiN, w przeważającej części byli to ludzie już rozpracowani przez aparat bezpieczeństwa. Zob. Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Lublinie (dalej: IPN Lu), Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Białej Podlaskiej (dalej: PUBP w Białej Podlaskiej), sygn.. 048/7, Meldunki, raporty i telefonogramy dotyczące napadów na MO 1947. Akcja ujawniania się członków organizacji podziemnych 25 II-25 IV 1947 r., k. 3; R. Wnuk, *Lubelski Okręg AK DSZ i WiN 1944-1947*, Warszawa 2000, s. 65.

działalność struktur powiatowych PSL, czy też podejmowano próby inicjowania ich samorozwiązania². Działania te powodowały coraz większą obawę członków PSL o swoją przyszłość, czego konsekwencją były topniejące szeregi partii³. Po opuszczeniu kraju przez Stanisława Mikołajczyka władzę w stronnictwie przejęły wyznaczone przez komunistów osoby, które dokonały czystki personalnej i podjęły działania zmierzające do zjednoczenia ruchu ludowego.

Lata 1947-1948 to czas intensywnych działań mających na celu zbliżenie Polskiej Partii Robotniczej z Polską Partią Socjalistyczną, którego ukoronowaniem był Kongres Zjednoczeniowy obradujący w dniach 15-21 XII 1948 r. Obie partie przed tym wydarzeniem miały zdecydowanie odmienną wizję swoich dalszych losów. Większość członków PPS chciała współpracy przy zachowaniu niezależności, natomiast PPR dążyła do tworzenia monolitycznej partii komunistycznej i to właśnie ona jako pierwsza wyszła z inicjatywą zjednoczenia obu organizacji. Zjednoczenie w rzeczywistości stanowiło wchłonięcie PPS przez PPR, przy jednoczesnym odrzuceniu założeń ideologicznych socjalistów. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wydarzeń z lat 1947-1948, związanych z powstaniem PZPR w powiecie bialskim, które do tej pory były częścią szerszych opracowań związanych z historią regionu.

PPR w powiecie bialskim 1947-1948

W pierwszych tygodniach po wyzwoleniu powiatu bialskiego spod okupacji hitlerowskiej miejscowi działacze Polskiej Partii Robotniczej przy udziale pełnomocnika PKWN, podjęli działania na rzecz tworzenia struktur partii⁴. Zebranie organizacyjne miało miejsce 28 sierpnia 1944 r., na nim sekretarzem komitetu organi-

² W powiecie bialskim PUBP podjął nieudaną próbę rozwiązania struktur PSL na zorganizowanym przez siebie zjeździe w maju 1947 r., działacze jednak spotkanie zbojkotowali. Kolejnym krokiem wali z PSL było odsunięcie o kierowania partią osób niewygodnych: prezesa Stanisława Makowieckiego oraz wiceprezesa Jana Drożdżiuka.

³ Od stycznia do lipca 1947 liczba członków PSL w powiecie bialskim spadła z 350 do 24. Zob. D. Smolarek, *Władze komunistyczne wobec opozycji na Południowym Podlasiu w latach 1944-1947*, Siedlce 2005, s. 233. Zob. szerzej na ten temat: J. Romanek, *Ruch ludowy w województwie lubelskim w latach 1944-1949*, Lublin 2013.

⁴ Stolica powiatu – Biała Podlaska została wyzwolona spod okupacji hitlerowskiej 26 lipca 1944 r. Od południa do miasta wkroczyły oddziały partyzanckie kpt. Stefana Wyrzykowskiego ps. „Zenon” i kpt. Stanisława Chmielarskiego ps. „Lech”. We wschodniej części miasta z Niemcami walczyli żołnierze Armii Czerwonej. W godzinach popołudniowych Niemcy zostali całkowicie wyparci z miasta. D. Sikora, *Ruch oporu w powiecie bialskim 1939-1944*, Biała Podlaska 2005, s. 253.

zacyjnego wybrano Michała Sokołowskiego. Komitet Powiatowy w 21-osobowym składzie ukonstytuował się na początku września⁵. W pierwszych latach podobnie jak w przypadku innych powiatów Lubelszczyzny, bialscy peperowcy skupili się na organizowaniu struktur terenowych partii. Przyszło im działać w niezwykle trudnym dla nich środowisku, gdzie dużym poparciem cieszyli się ludowcy, a obszar powiatu był mocno nasyconym oddziałami podziemia niepodległościowego, które skutecznie zastraszały członków partii. Praktycznie do wyborów 1947 r. PPR w powiecie bialskim była partią słabo zorganizowaną⁶. Do sytuacji partii w latach 1944-1947 doskonale pasuje określane „czas improwizacji”⁷.

Edward Gabara – instruktor Wydziału Organizacyjnego WK PPR w Lublinie, dokonujący w listopadzie 1946 r. kontroli struktur partii w powiecie bialskim wystawił jej ocenę niedostateczną. Niepokój budził spadek liczby członków partii. W lutym 1946 r. było ich 250, w sierpniu szeregi stopniały do 183 osób. Gabara zarzucał kierownictwu KP nieudolność w rozwijaniu szeregów. Wskazał instytucje, w których nie zwerbowano ani jednego nowego członka, m.in.: „Burmistrz miasta za cały okres swojego urzędowania nie zwerbował ani jednego pracownika do partii. Jest nasz starosta a w starostwie nie ma ani jednego członka partii, (...). Na fabryce Raabego gdzie pracuje 400 robotników nas jako partii nie ma. Jest tam 4 towarzyszy, ale nic nie robią dla partii. (...) w tym czasie PPS rośnie”⁸. Jakość pracy i zaangażowanie bialskich peperowców w rozwój szeregów partii nie odbiegały od sytuacji innych KP, ale w oczach przedstawiciela wojewódzkich struktur partii nic takiego stanu rzeczy nie mogło usprawiedliwić⁹. Gabara zasugerował zmianę kierownictwa KP, gdyż ówczesne nie gwarantowało sukcesu w zbliżających się wyborach¹⁰.

⁵ P. Tarkowski, *Biała Podlaska w latach 1944-1989*, Biała Podlaska 2011, s. 25.

⁶ O słabości partii może świadczyć chociażby fakt, że powiat bialski do połowy 1947 r. należał do tych z najmniejszą liczbą członków partii spośród wszystkich w województwie lubelskim.

⁷ R. Drabik, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie (1944-1948). Przyczynek do badań nad działalnością, strukturą i kadrami*, [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944-1948, Studia i Szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014, s. 41.

⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Komitet Powiatowy Polskiej Partii Robotniczej w Białej Podlaskiej (dalej: KP PPR w Białej Podlaskiej), sygn. 22, Sprawozdanie z Białej Podlaskiej Edwarda Gabary ze stanu organizacyjnego KP PPR z dn. 27 XI 1946 r., k. 30.

⁹ R. Drabik, *op. cit.*, s. 28.

¹⁰ Los pracowników aparatu partyjnego był wynikiem decyzji podejmowanych w instancjach wyższych, często powody odwoływania z pełnionych funkcji były nie jasne dla odwoływanego. Jednak bardzo często nadmierne obciążenie obowiązkami sprzyjało popełnianiu błędów, wówczas „(...) pożegnać się ze stanowiskiem nie było trudno”. Tak też mogło być w przypadku rozsad personalnych dokonywanych w KP PPR w Białej Podlaskiej. Szerzej o funkcjonowaniu aparatu partyjnego „od kuchni”

Pomyślny wynik wyborczy dla partii tzw. Bloku Demokratycznego spowodował, iż PPR systematycznie w 1947 r. zwiększała swoje szeregi. Nie tylko odnotowywano kolejne rekordy liczby członków, ale również dostosowywano skład społeczny organizacji do założeń ideologicznych. Jeszcze w listopadzie 1946 r. chłopci stanowili zdecydowaną większość członków PPR i była to sytuacja problemowa zważywszy na to, że było ich osiem razy więcej niż robotników¹¹. W jednym ze sprawozdań szef PUBP zasugerował, że część chłopów wstąpiła do PPR chcąc otrzymać gospodarstwa po wysiedlonej ludności ukraińskiej¹². Ten argument można było uznać za zasadny zwłaszcza w przypadku ubogich chłopów, których już wcześniej do partii przyciągała reforma rolna. Duża liczba chłopów w PPR to również specyfika powiatu i regionu, który był typowo rolniczym¹³. Pod koniec 1947 roku chłopcy w dalszym ciągu stanowili znaczącą siłę w partii, ale już nie był to tak duży procent jak rok wcześniej, natomiast wyraźnie zwiększył się odsetek robotników.

Tab. 1. Rozwój szeregów KP PPR w Białej Podlaskiej w 1947 r.

Miesiąc	Liczba członków	Stan społeczny członków				Liczba nowych komitetów	Liczba przyjętych
		Robotnicy	Chłopi	Inteligencja	Inne		
styczeń	299	25	137	12	55	1	28
luty	222	25	137	12	48	-	-
marzec	270	62	194	14	-	-	48
kwiecień	290	74	202	14	-	-	20
maj	321	86	221	14	-	-	31
czerwiec	393	144	233	16	-	-	72

pisze: D. Libionka, *Funkcjonowanie stalinowskiego aparatu na Lubelszczyźnie*, w: *Życie codzienne w Polsce 1945-1955. Studia i materiały*, t. 5, Warszawa 2001, s. 142.

¹¹ W listopadzie 1946 roku stan społeczny członków KP PPR w Białej Podlaskiej przedstawiał się następująco: chłopcy 160, robotnicy 22, inteligencja 12. Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), PPR Komitet Centralny, sygn. 295/IX/192, k. 22. Warto za

¹² IPN Lu, PUBP w Białej Podlaskiej, sygn.. 048/11, Sprawozdanie Szefa PUBP w Białej Podlaskiej za 1 I - 20 I 1948 r., k. 2.

¹³ W lipcu 1946 r. ogólna liczba mieszkańców powiatu bialskiego wynosiła 114 363 osoby, wśród których 95 455 stanowili mieszkańcy wsi. Wśród pozostałych mieszkańców powiatu robotnicy stanowili 1642 osoby, rzemieślnicy – 1687, inteligencja – 5813, kupcy – 8730, inne zawody – 1036. A. Tłomacki, *Akcja „Wisła” w powiecie bialskim na tle walki politycznej i zbrojnej w latach 1944–1947*, Biała Podlaska 2003, s. 113.

lipiec	450	232	200	18	-	1	102
sierpień	482	231	232	19	-	1	112
wrzesień	621	264	332	19	6	-	139
paź- dziernik	659	299	330	21	9	-	38
listopad	728	323	370	23	12	-	72
grudzień	808	346	426	25	11	-	80

Opracowanie autora na podstawie: AAN, PPR Komitet Centralny, sygn. 295/IX/193, k. 1-14.

Powiększaniu szeregów sprzyjały również dwa inne fakty, pierwszy z nich to rozbrojenie podziemia niepodległościowego. W powiecie bialskim amnestia w znacznym stopniu ograniczyła jego działalność, w konspiracji pozostali ci najbardziej nieufni wobec komunistów¹⁴. Podniosło to poziom bezpieczeństwa dla peperowców chociaż żaden z nich do końca nie mógł mieć gwarancji, że podziemie się o niego nie upomni. Drugim faktem było przyciągani do partii osób, które wraz z jej umocnieniem widziały szansę na karierę – polityczną lub ekonomiczną¹⁵. To co mogło niepokoić partyjnych funkcjonariuszy to w dalszym ciągu mało przychylna postawa wobec PPR ze strony nauczycieli oraz przedstawicieli wolnych zawodów.

Czy podane liczby członków stanowiły stan faktyczny, czy może były kreatywną sprawozdawczością KP, odpowiedz na te pytania może dać fakt opłacania składek członkowskich. W tym obszarze członkowie PPR w powiecie bialskim prezentowali niski poziom poczucia obowiązku. W roku 1947 niespełna 40% członków płaciło składki, a w kolejnym było już ich tylko niewiele ponad 20% i był to najniższy wynik w województwie lubelskim¹⁶.

Wzrost liczby członków partii zbiegł się ze zmianami w kierownictwie struktur powiatowych PPR. W połowie kwietnia 1947 r. Bolesława Pawlaka¹⁷ na stanowisku sekretarza KP na krótko za-

¹⁴ Zob. szerzej na ten temat: J. Kopiński, „Ostatni Mohikanie”. *Antytotalitarne podziemie na Lubelszczyźnie po 1947 r.*, [w:] *Podziemie zbrojne na Lubelszczyźnie wobec dwóch totalitaryzmów 1939-1956*, red. S. Poleszak, Warszawa 2002.

¹⁵ R. Drabik, *op. cit.*, s. 19.

¹⁶ R. Drabik, *op. cit.*, s. 18.

¹⁷ Bolesław Pawlak ur. 23.11.1916 r. pow. złotoryjski, od 1938 r. był członkiem Komunistycznej Partii Polski, w latach 1939-1940 pracował w sowchozie w ZSRR. Od 1944 r. w PPR, gdzie pełnił szereg funkcji: instruktor KP PPR w Lublinie (1844-1945), I sekretarz KP PPR w Zamościu (1945 r.), instruktor KW PPR w Lublinie (1945 r.), I sekretarz KP PPR w Białej Podlaskiej (1945-1947), asystent Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej w Lublinie (1947 r.), kierownik Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej (1947-1948), zastępca kierownika Wydziału Propagandy KW PZPR w Lublinie

stąpił Józef Paruch¹⁸. Zmiana ta nie była trwałą. Po kilku tygodniach na czele Komitetu Powiatowego PPR w Białej Podlaskiej postawiono dotychczasowego sekretarza KM w Siedlcach – Antoniego Czecha. To przed nim postawiono zadanie wzmocnienia pozycji partii w powiecie białskim, zwłaszcza w relacji do PPS.

Jedną z bolączek pracy organizacyjnej było małe upartyjnienie w najważniejszych urządzeniach. Pomijając Milicję Obywatelską, Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego oraz więzienie, we wszystkich innych członkami PPR były pojedyncze jednostki. Postawy niektórych z nich nie sprzyjały rozbudowie szeregów. W sprawozdaniu pokontrolnym z Białej Podlaskiej w maju 1947 r. Edward Gabara pisał: „W starostwie jest obecnie 3-ech tow.: Jemieliński Starosta, Czarnecki referent i jeszcze jeden tow. Współpraca Starosty z partią jest nie dobra. Całe środowisko jego to reakcyjniści. W rozmowie z Szefem UB oświadczył, że inteligencja nie przychodzi do nas, dlatego, że się wstydzi. Mam wrażenie że on sam też się wstydzi. Przez cały okres jego pracy, nie zdołał zorganizować koła partyjnego w urzędzie. Zdaje mnie się że mu na tym wcale nie zależy. Należałoby jeżeli jest możliwość zrobić przesunięcie po linii przeczucia go na inny powiat do Białej dać innego, a jeśli takich możliwości nie ma to trzeba naciskać przez Wojewodę, może poprawi się”¹⁹. Podobne obiekcje Gabara miał wobec burmistrza Stanisława Stasiewicza, który piastował funkcję od dwóch lat i nie zdołał w tym czasie zwerbować ani jednego nowego członka partii, a w całym urzędzie był tylko jeden.

W roku 1948 szeregi PPR w powiecie białskim systematycznie się rozwijały, aż do października. W styczniu partia liczyła 884 członków, a największą ich liczbę zanotowano we wrześniu – 1366 osób²⁰. Tym samym osiągnięto ponad dwukrotnie większą liczbę członków niż konkurencyjne PPS. Od października w obliczu zbliżającego się zjednoczenia rozbudowę szeregów partii wstrzymano. Zgodnie z wytycznymi Komitetu Wojewódzkiego przyjmowano tylko robotników przodujących w przemyśle, biednych i średniorolnych

(1949 r.), kierownik Wojewódzkiej Szkoły Partyjnej PZPR w Lublinie (1949-1951), przewodniczący Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie (1951-1952), sekretarz ds. rolnych KW PZPR w Lublinie (1952-1953), kierownik Międzywojewódzkiej Szkoły Partyjnej (1953-1954), kierownik Wydziału Administracyjnego KW PZPR w Lublinie (1954-1956), zastępca kierownika Wydziału Organizacyjnego KW PZPR w Lublinie (od 1956 r.)
<http://katalog.bip.ipn.gov.pl/showDetails.do?lastName=pawlak&idx=&katalogId=1&subpageKatalogId=1&pageNo=1&osobaId=9904&> [dostęp: 10.12.2015 r.]

¹⁸ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 1, k. 10.

¹⁹ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 22, Sprawozdanie z Białej Podlaskiej z dn. 30 V 1947 r., k. 32-33. [pisownia oryginalna]

²⁰ E. Olszewski, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie 1942-1948*, Lublin 1979, s. 356.

chłopów, oraz tych którzy aktywnie walczyli z „ bogaczami” wiejskimi²¹. Jednocześnie prowadzono akcję oczyszczania szeregów: „ Usuwano z partii różnego rodzaju złodziei i marnotrawców dobra publicznego, spekulantów, bogaczy wiejskich, właścicieli większych przedsiębiorstw prywatnych i warsztatów rzemieślniczych, pijaków i ludzi łamiących dyscyplinę partyjną tych, którzy nadużywali legitymacji partyjnej do bogacenia się i kariery osobistej”²². W powiecie bialskim spośród wykluczonych z PPR największą grupę stanowili chłopci, którzy coraz częściej wyrażali niezadowolone z polityki partii wobec wsi i rolników²³. Były również takie sytuacje jak we wsi Litewniki Małe, gdzie członkowie PPR sami opuścili szeregi partii, gdyż jak twierdzili do członkostwa zostali zmuszeni przez KBW²⁴.

Tab. 2. Szeregi KP PPR w Białej Podlaskiej wrzesień-październik 1948 r.

Miesiąc	Liczba ogółem	w tym					
		Kobiet	Robotników	Chłopów	Pracowników umysłowych	Rzemieślników	Kupców
wrzesień	1366	165	515	764	67	12	8
październik	1245	152	470	696	67	12	-

Opracowanie autora na podstawie: APL, KW PPR w Lublinie, Wydział Organizacyjny, sygn. 65, k. 26, 28.

23 listopada 1948 r. odbyła się przedzjazdowa konferencja Komitetu Powiatowego PPR w Białej Podlaskiej. W czasie dyskusji wyrażano radość ze zjednoczenia PPR i PPS, czynili to nie tylko członkowie jednoczących się partii, ale także zaproszeni goście. Kazimierz Hordyjewicz, członek Stronnictwa Ludowego zabierając głos zaznaczył, że inni też powinni pójść drogą PPR i PPS, podkreślił potrzebę zjednoczenia ruchu ludowego. Inny charakter miało wystąpienie Waclawa Dymela - zastępcy komendanta MO, który wskazał na fakt olbrzymiego kosztu i dużej liczby ofiar jakie trzeba

²¹ Ibidem, s. 185.

²² B. Dymek, *PZPR 1948-1954*, Warszawa 1989, s. 102.

²³ E. Olszewski, *op. cit.*, s. 344.

²⁴ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 64, k. 22.

było ponieść, aby osiągnąć stan w jakim znalazł się powiat²⁵. Podczas konferencji wybrano również przedstawiciela na Kongres Zjednoczeniowy, którym został Antoni Czech.

PK PPS w Białej Podlaskiej w latach 1947-1948

Polska Partia Socjalistyczna podobnie jak PPR dość szybko się uaktywniła, pierwsze informacje o działalności partii w powiecie białskim pochodzą z grudnia 1944 r. Szeregi partii skupiały wówczas 50 osób i do końca 1945 r. udało się je podwoić²⁶. W latach 1945-1947 wielokrotnie dochodziło do zmian w PK, to zmuszało do częstych interwencji WK PPS. Mimo braku stabilizacji w kierownictwie systematycznie zwiększano liczbę członków partii w powiecie. W przypadku PPS dla jej działalności nie występowało zagrożenie ze strony podziemia niepodległościowego, na które narażone było PPR²⁷. W najbliższym czasie miało się okazać, że najpoważniejszą przeszkodą w rozwoju partii była ingerencja w jej funkcjonowanie ze strony komunistów.

W styczniu 1947 r. PPS w powiecie białskim liczyła 244 członków. Pracami Komitetu Powiatowego kierował Kazimierz Bednarz, którego osoba stała się przedmiotem targów z PPR i rzutowała na współpracę międzypartyjną. W konsekwencji został on pozbawiony kierownictwa nie tylko w partii, ale również stanowiska przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej²⁸. Pierwsza połowa 1947 r. była czasem niespokojnym w białskim kierownictwie PPS. Od maja do listopada trzykrotnie zmieniano przewodniczącego, w obliczu zamieszania oraz zarzutu nienależytego wywiązywania się przez członków zarządu ze swoich obowiązków, wojewódzkie władze partyjne postanowiły z dniem 24 XI 1947 r. wprowadzić zarząd komisyjny. Przed Zarządem Tymczasowym postawiono zadanie uporządkowania prac Powiatowego Komitetu. Jego przewodniczącym został Adolf Dalecki, wiceprzewodniczącym Aleksander Maziejuk, sekretarzem Antoni Skolimowski, skarbnikiem Tadeusz Peryt²⁹. Po ponad dwóch miesiącach urzędowania 8 II 1948 r. zarząd komisa-

²⁵ AAN, PPR Komitet Centralny, sygn. 295/IX/185, Protokół konferencji powiatowej PPR w Białej Podlaskiej z dn. 23 XI 1948 r., k. 2-3.

²⁶ P. Tarkowski, *op. cit.*, s. 32.

²⁷ Rafał Wnuk w swojej monografii zaznacza, że nie wszyscy członkowie obozu komunistycznego byli przez AK-DSZ-WiN traktowani jednakowo, wśród nich znajdowało się PPS, które określane było jako znajdujące się pod kontrolą komunistów, ale nie niegroźne. R. Wnuk, *op. cit.*, s. 229.

²⁸ Więcej o całej sytuacji związanej z osobą Kazimierza Bednarza w niniejszym artykule, w części zatytułowanej: Współpraca międzypartyjna.

²⁹ AAN, PPS Centralny Komitet Wykonawczy, sygn. 235/VII/157, Roczne sprawozdanie za 1947 WK PPS, k. 79.

ryczny na wniosek WK ustąpił i powołano nowy skład Powiatowego Komitetu w Białej Podlaskiej. Jego skład personalny w niewielkim stopniu różnił się od komisarycznego. Funkcję przewodniczącego ponownie powierzono Adolfowi Daleckiemu, wiceprzewodniczącym został Aleksander Maziejuk, sekretarzem Antoni Skolimowski, skarbnikiem Tadeusz Peryt, członkami Komitetu: Władysław Kaczyński, Zbigniew Kwinto, Ignacy Tracz, Czesław Kowalik, Roman Kowalski, Stanisław Gromadzki, Kazimierz Politowicz³⁰.

Tab. 3. Rozwój PPS w powiecie bialskim w latach 1947-1948

Powiat	31 I 1947	1 VII 1947	1 XII 1947	29 II 1948	15 VI 1948	30 IX 1948
Biała Podlaska	244	296	437	475	505	653

Źródło: S. Stępień, *Polska Partia Socjalistyczna w województwie lubelskim 1944-1948*, Lublin 1980, s. 65.

Mimo zawirowań organizacyjnych w okresie od stycznia 1947 r. do września 1948 r. liczba członków partii zwiększyła się z 244 do 653 osób. Szczególnie dynamiczny rozwój partii w powiecie bialskim nastąpił od lipca 1947 r. i zbiegł się z gwałtownym spadkiem liczby członków PSL. Nie ulega wątpliwości, że szeregi PPS w tym okresie zostały zasilone przez część ludowców, którzy nie mogli już liczyć na oficjalną działalność we własnej partii³¹. Struktura zawodowa przedstawiała się niekorzystnie, bialskie PPS było jedną z organizacji w województwie lubelskim, w której największą grupę stanowili chłopi, przy stosunkowo małym procencie robotników. W październiku 1947 r. w szeregach partii było: 222 chłopów, 96 pracowników umysłowych, 32 kolejarzy, 23 robotników, 16 kupców, 10 pocztowców, 8 rzemieślników, 38 przedstawiciele innych zawodów³². W ocenie szefa PUBP w Białej Podlaskiej 60% członków to: „(...) element kupiecki spekulanci, pracownicy spółdzielni itp., których nigdy nic nie łączyło z ruchem robotniczym i z socja-

³⁰ APL, Powiatowy Komitet Polskiej Partii Socjalistycznej w Białej Podlaskiej (dalej: PK PPS w Białej Podlaskiej), sygn. 3, Protokół Nr 35 z dn. 8 II 1948 r., k. 43.

³¹ R. Turkowski, *Życie polityczne na terenie dzisiejszego województwa białkopodlaskiego w latach 1944-1948*, [w:] *Z nieznannej przeszłości Białej i Podlasia*, op. nauk. T. Wasilewski, T. Krawczak, Biała Podlaska 1990, s. 612.

³² S. Stępień, *Polska Partia Socjalistyczna w województwie lubelskim 1944-1948*, Lublin 1980, s. 71.

lizmem nigdy nic wspólnego nie mieli, zupełnie go nie rozumieją i nie znają³³. W dalszej części sprawozdania został zaznaczony fakt, że PPS posiadał wpływ wśród urzędników państwowych i samorządowych, pracowników spółdzielni, a w jej szeregach znaleźli się ludzie o rodowodzie endeckim i sanacyjnym. PPS zagospodarowała tę część instytucji, gdzie PPR doskwierały braki organizacyjne.

Od lutego 1948 r. w powiatowym kierownictwie partii nastąpił czas względnego spokoju. Do zasadniczych zmian w składzie PK PPS doszło w październiku 1948 r., wówczas przeprowadzono dyskusję nad wrześnieowymi uchwałami Rady Naczelnej, a część zawartych w nich postulatów wprowadzono od razu w życie³⁴. W posiedzeniu Rady Powiatu Biała Podlaska wziął udział przewodniczący struktur wojewódzkich Zygmunt Domagała. Zaproponował on nowy skład Powiatowego Komitetu, który Rada przyjęła jednogłośnie. Przewodniczącym został Aleksander Maziejuk, zastępcą Roman Kowalski, sekretarzem Stanisław Malarski, skarbnikiem Kazimierz Górski, członkami: Adela Grochowska, Stefan Strych, Antoni Rafałko³⁵. Nowy skład Powiatowego Komitetu w Białej Podlaskiej był pokłosiem działań podejmowanych od drugiego kwartału 1948 r. w organizacji na szczeblu centralnym i wojewódzkim, mających na celu wyeliminowanie z kierownictwa, a później z członkostwa w partii osób o „prawicowych” poglądach, przeciwnych zjednoczeniu z PPR³⁶. Skład nowego Komitetu miał również zapewnić „rzetelne” przeprowadzenie weryfikacji członków partii, usunięcie tych, których często określano jako „przypadkowych

³³ IPN Lu, PUBP w Białej Podlaskiej, sygn.. 048/11, Sprawozdanie Szefa PUBP w Białej Podlaskiej za 1 I 1948 - 20 I 1948, k. 2.

³⁴ Rada Naczelna obradująca w dniach 18-22 IX 1948 r. zobowiązała CKW do: przeprowadzenie kampanii ideologicznej w celu przezwyciężenia błędów w działalności politycznej, społecznej, gospodarczej i kulturalnej; rozpoczęcie akcji oczyszczania szeregów partyjnych z ludzi obcych klasowo, politycznie i ideologicznie; wyciągnięcie konsekwencji organizacyjnych w stosunku do nosicieli skrytykowanych na Radzie błędnych koncepcji; przygotowanie aktywu do walki z elementami kapitalistycznymi na wsi. S. Stepień, *op. cit.*, s. 242-243.

³⁵ APL, PK PPS w Białej Podlaskiej, sygn. 2, Protokół z posiedzenia Rady Powiatowej PPS z dn. 24 X 1948 r., k. 1.

³⁶ Podczas wrześnieowych obrad Rady Naczelnej przeciwników zjednoczenia starano się przekonywano co do słuszności zbliżenia z PPR, a najbardziej opornych usuwano z kierownictwa partii, m.in. od przewodniczenia RN odsunięto Stanisława Szwalbe. Władza została przejęta przez pepesowców będących w dyspozycji komunistów. W WK PPS w Lublinie zmian dokonano już wiosną 1948 r., kiedy z kierownictwa usunięto członków przeciwnych zjednoczeniu (Czajka, H. Kurnatowski, S. Jadczyk), a na ich miejsce powołano m.in. osoby wyznaczone przez CKW (J. Sokółowski, F. Klementowski, J. Anzał). A. Albert, *Najnowsza historia Polski*, T. II, Warszawa 1995, s. 140-141; K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948-1956*, Lublin 2014, s. 32-33.

członków”. Zgodnie z zaleceniami Wojewódzkiego Komitetu Współpracy usuwanie miało odbywać się w sposób jawny podczas partyjnych zebrań z wyraźnym wskazaniem przyczyn tego działania³⁷. Część pepeesowców wezwano do złożenia samokrytyki, m. in. Mieczysławowi Jemielniakowi zarzucono odchylenie prawicowe, którego przejawem miało być popieranie prywatnego handlu. Dotychczasowy skarbnik PK Tadeusz Peryt został oskarżony o poniewieranie robotnikami, członkami partii. Do złożenia samokrytyki wezwano również Adolfa Daleckiego byłego przewodniczącego Powiatowego Komitetu, Bronisława Gołębiowskiego sekretarza Miejskiego Komitetu, Czesława Kowalika oraz Franciszka Lubeckiego³⁸.

Na tej samej naradzie aktywu PPS uchwalono rezolucję, której treść w głównej mierze sprowadzała się do usprawiedliwienia działań zmierzających do weryfikacji członków partii. Czytamy w niej: „Musimy odrzucić wszystkie błędy reformizmu, oportunistów i nacjonalizmu, które sprowadziły partię z właściwej drogi, rewolucyjnej walki o wprowadzenie ustroju socjalistycznego w Polsce. (...) Z całą konsekwencją musimy dążyć do oczyszczenia szeregów partyjnych z wszelkich elementów prawicowych, które chciałyby znów partię sprowadzić na manowce oportunistów, reformizmu i nacjonalizmu”³⁹. Dalej w rezolucji zostały przedstawione kryteria jakimi powinno kierować się podczas selekcji członków partii, aby mogła ona osiągnąć właściwy klasowy charakter. Jak zapisano w dokumencie należało usunąć przede wszystkim tych, którzy nie mieli wspólnego z ideologią marksistowsko-leninowską, kapitalistów i bogaczy wiejskich. Pierwsze kroki mające na celu oczyszczenie szeregów partii podjęto jeszcze na październikowej Radzie Powiatu, wówczas zdecydowano o skreśleniu 139 członków partii z pow. bialskiego. Głównymi powodami były zarzuty o obcość klasową i ideologiczną oraz prawicowość poglądów⁴⁰. Wśród

³⁷ K. Zawadka, *op. cit.*, s. 33.

³⁸ AAN, PPS Centralny Komitet Wykonawczy, sygn. 235/VII/185, Protokół z konferencji powiatowego aktywu PPS odbytego w dn. 24.X.1948, k.11.

³⁹ APL, Wojewódzki Komitet PPS w Lublinie, Oddział Polityczno-Propagandowy, sygn. 97, Sprawozdanie z oczyszczania szeregów partii pow. Biała Podlaska, k. 7. CKW wystosował instrukcje według, której miało przebiegać oczyszczanie szeregów. Obowiązywać miały trzy kryteria, które dyskwalifikowały z członkostwa w partii: klasowe (przeciwnicy zjednoczenia oraz „wyzyskiwacze”), polityczne (osoby o niewłaściwej przeszłości przedwojennej i okupacyjne) oraz moralne (złodziej, pijacy, osoby o wątpliwych moralnie postawach). J. Wrona, *System partyjny w Polsce 1944-1950. Miejsce-funkcje-relacje partii politycznych w warunkach budowy i utrwalania systemu totalitarnego*, Lublin 1995, s. 293.

⁴⁰ Warto zaznaczyć, że w tle weryfikacji miały miejsce wydarzenia, które niewątpliwie nie pozostawały bez wpływu na przebieg jej samej. W więzieniach już ponad rok byli osadzeni działacze związani z WRN, a w listopadzie 1948 r. miał miejsce ich proces, w wyniku którego Kazimierza Pużaka i Tadeusza Szturm de Szturm

skreślonych znalazły się osoby z kierownictwa partii, np. Antoni Skolimowski, który jeszcze przed październikową Radą pełnił funkcje sekretarza PK. W jego przypadku zarzuty dotyczyły obcości klasowej i ideologicznej. W kolejnych tygodniach podjęto dalsze działania mające na celu oczyszczenie szeregów, jednak miały już one tylko charakter kosmetyczny. Można domniemać, że podobnie jak w przypadku innych Powiatowych Komitetów w Białej Podlaskiej weryfikacja odbywała się przy aktywnym udziale przedstawicieli PPR oraz aparatu bezpieczeństwa⁴¹.

Do 20 XI 1948 r. z partii wydalono łącznie 152 osoby, w tym: za odchylenia prawicowe 30, za obcość klasową 94, element nietyczny 28. Skład socjalnych usuniętych przedstawiał się następująco: robotnicy 7, chłopi 14, inteligencja pracująca 102, kupcy 24, rzemieślnicy 5. Stan osobowy partii na 20 XI 1948 r. 449 członków⁴². Po weryfikacji 57% stanowili robotnicy, 10% chłopi, 16,4% rzemieślnicy, 16,4% pracownicy umysłowi, 0,2% wolne zawody⁴³.

Współpraca międzypartyjna

Po wyborach 1947 r. komuniści podjęli dalsze próby podporządkowania PPS, która w tym czasie stanowiła drugą polityczną siłę w Polsce. Wiosną wzmogło się zainteresowanie aparatu bezpieczeństwa działaniami socjalistów, a kierująca V Departamentem MBP Julia Brystygierowa jako główne zadanie na najbliższy czas wyznaczyła walkę z WRN-owcami w szeregach socjalistów⁴⁴. Jej zdaniem w tym celu należało zastosować różne dostępne metody i środki: „Stosować należy wszystkie przedsięwzięcia interwencyjne, formy nacisku politycznego; poprzez agenturę, dostarczanie materiałów kompromitujących, zmusić PPS do sunięcia wrogich działaczy”⁴⁵. Kierownictwo PPR również służyło „pomocą” kiedy w lipcu 1947 r. Biuro Polityczne opracowało szereg wskazówek dla

zostali skazani na 10 lat, Józef Dzięgielewski i Wiktor Krawczyk – 9 lat, Ludwik Cohn i Feliks Misiorowski -5 lat. Ponadto w wielu miejscach PPR wspólnie z UB usuwało działaczy PPS ze stanowisk w administracji państwowej. A. Albert, *op. cit.*, s. 117, 141.

⁴¹ Na jednym z posiedzeń egzekutywy KW PPR stwierdzono „oczyszczanie szeregów PPS musi dopilnować nasza partia”. R. Drabik, *op. cit.*, s. 37; J. Wrona, *op. cit.*, s. 288.

⁴² S. Stępień, *op. cit.*, s. 247.

⁴³ Ibidem, s. 74.

⁴⁴ WRN-owiec („wroniarz”) było określeniem stosowanym często wobec wszystkich członków PPS, którzy byli przeciwni zbliżeniu z PPR, przeciwstawiali się wpływu komunistów na sprawy wewnętrzne partii. Niekiedy jego adresatem były osoby, które nie miały żadnych związków z PPS-WRN. J. Wrona, *op. cit.*, s. 108-109.

⁴⁵ Cyt. za: J. Wrona, *op. cit.*, s. 238.

„naprawy” sytuacji w PPS. W świetle tych wszystkich decyzji i działań podejmowanych na szczytach władzy zmiany konsekwentnie miały zachodzić na niższych szczeblach organizacji partyjnych. Takie traktowanie PPS jednoznacznie pozbawiało je statusu partnera i czyniło ją partią zależą od komunistów⁴⁶.

Powiat bialski podobnie jak dziesiątki innych w kraju stał się świadkiem działań zmierzających do budowy wspólnej przyszłości obu partii, jednak droga do finału nie była łatwa ze względu na szereg problemów, które dzieliły oba stronnictwa. W latach 1947-1948 współpraca nie zawsze układała się poprawnie, zwłaszcza w pierwszych miesiącach 1947 r. dochodziło do licznych nieporozumień. Jeszcze w trakcie kampanii przedwyborczej do Sejmu sekretarz KP PPR Bronisław Pawlak donosił o małym zaangażowaniu członków PPS i trudnej z nimi współpracy⁴⁷. Wielu pepeesowców sprzeciwiało się wspólnemu startowi w wyborach, akceptowali ten fakt tylko dlatego, że tak chciały władze partii na szczeblu centralnym. Przewodniczący PK PPS w Białej Podlaskiej Kazimierz Bednarz w rozmowie z sekretarzem PPR Bolesławem Pawlakiem otwarcie przyznał, że wolałby aby jego partia do wyborów szła oddzielnie, „ (...) ale jak jest rozkaz odgórny, to nas na dołach obowiązuje”⁴⁸. Nie brakowało w tym czasie również konfliktów personalnych, a ten najpoważniejszy, który rzutował na relację pomiędzy partiami miał miejsce w trakcie wyborów do Sejmu Ustawodawczego, kiedy prawa do głosowania został pozbawiony Kazimierz Bednarz⁴⁹. Sytuacja ta pogorszyła relacje pomiędzy obiema partiami i znalazła swoje miejsce w jednym ze sprawozdań z pow. bialskiego przesłanych do Ministerstwa Informacji i Propagandy: „ (...) stosunki panujące między KP PPR a PK PPS uległy zmianie i znów wyłania się nieufność i niedowierzenie między obydwooma partiami. Na to składa się ostatni wypadek, którego treścią jest skreślenie z listy uprawnionych do głosowania przew. tut. PK PPS i przewod. PRN tow. Bednarza Kazimierza i ztąd [sic!] wpływa to na nieufność ponieważ twierdzeniem jest że przyczyną tego jest partia PPR, która rzekomo miała przyczynić się do konfliktu”⁵⁰. Jednocześnie w dalszej części dokumentu podkreślono fakt, że

⁴⁶ Ibidem, s. 241-242.

⁴⁷ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 9, Meldunek z pow. Biała Podlaska 9 I 1947 r., k. 11.

⁴⁸ Cyt. za: S. Stępień, *op. cit.*, s. 201.

⁴⁹ Podstawą do skreślenia z listy wyborców był krytyczne wypowiedzi przewodniczącego PK PPS dotyczące obecności wojsk sowieckich w Polsce oraz wspólnego startu w wyborach z PPR.

⁵⁰ AAN, Ministerstwo Informacji i Propagandy, sygn.. 280, Sprawozdanie orientacyjne pow. Biała Podlaska za m-c styczeń 1947 r. POLiP w Białej Podlaskiej, k. 363. [pisownia oryginalna]

Bednarz w okresie kampanii przedwyborczej oraz innych pracach społecznych był postacią wyróżniającą się.

PPR widziało w przewodniczącym PK PPS osobę, która może zagrazać zacieśnieniu relacji pomiędzy obiema partiami i podjęła działania zmierzające do ograniczenia jego władzy. Jednym z pierwszych kroków było pozbawianie K. Bednarza stanowiska przewodniczącego Powiatowej Rady Narodowej w Białej Podlaskiej. Akcję poprzedziło zebranie międzypartyjne Bloku Stronnictw Demokratycznych mające miejsce 27 VII 1947 r., na którym przedstawiciele PPR zasugerowali, że nie widzą możliwości współpracy z PPS do momentu kiedy Bednarz stoi na czele struktur powiatowych tej partii oraz kieruje pracami PRN. Sam zainteresowany w trakcie spotkania wyraził chęć współpracy z PPR, pod warunkiem kiedy ta przestanie „podrywać autorytet innej bratniej partii”⁵¹. Do zmiany na stanowisku przewodniczącego PRN w Białej Podlaskiej miało dojść podczas posiedzenia 30 lipca. Wcześniej PPS podjęło uchwałę nakazującą Kazimierzowi Bednarzowi ustąpienie ze stanowiska, ten jednak odwołał posiedzenie Rady, co uniemożliwiło realizację planów. W konsekwencji PK PPS odwołał swojego przewodniczącego z PRN oraz zawiesił w prawach członka⁵². Nowego przewodniczącego Rady powołano na posiedzeniu 10 września, został nim Bronisław Gołębiowski. Stanowisko pozostawiono w rękach PPS⁵³.

W tym pierwszym okresie drogi do jedności, PPR zależało na pokonaniu niechęci do niej wśród pepeesowców, którym przypisywano prawicowe i centrowe poglądy. Tych, których nie udało się przekonać, należało zdyskredytować i doprowadzić do ich usunięcia z szeregów partii. Konflikt wokół osoby K. Bednarza pokazał, jak PPR skutecznie kreowało rozwój PPS m.in. poprzez wpływ na politykę personalną, której celem było odsunięcie od władzy osób potencjalnie stanowiących największe zagrożenie dla bezproblemowego scalania partii. Były to skuteczne próby likwidacji wewnętrznej opozycji istotne zwłaszcza w momencie, kiedy PPS zaczęła skutecznie zwiększać liczbę swoich członków, a wielu z nich wierzyło jeszcze w możliwość niezależnego funkcjonowania partii.

Dla rozładowania nieporozumień i zatargów, wzorem struktur centralnych i wojewódzkich, w powiatach powołano Komisje Me-

⁵¹ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, Sprawozdania różne 1944 1946-1948, sygn. 16, Protokół z zebrania Międzypartyjnego Partii Bloku Stronnictw Demokratycznych odbytego w Białej Podlaskiej w dniu 27 VII 1947 r., k. 21.

⁵² APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 10, Protokół z zebrania Międzypartyjnego Stronnictw Bloku Demokratycznego odbytego w dniu 30 VII 1947 r., k. 37.

⁵³ Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim (dalej: APL OR), Powiatowa Rada Narodowa w Białej Podlaskiej, sygn. 41, k. 3-4.

diacyjne. Organizowano również działania zmierzające do wspólnego rozwiązywania problemów społecznych, podjęto próbę włączenia PPS do walki ze spekulacją, utworzono „szóstki polityczne” złożone z przedstawicieli obu partii. Te ostatnie miały być załącznikiem przyszłego kierownictwa wspólnej partii⁵⁴. I sekretarz KW PZPR w Lublinie Stanisław Szot wśród najważniejszych zadań „szóstek” wymieniał budowę fundamentów pod współpracę obu partii oraz walkę z PSL⁵⁵. Wszelkie niepowodzenia we współpracy były przypisywane siłom nacjonalistycznym, prawicowym, które zdaniem PPR były mocno ulokowane w PPS. W sprawozdaniu z wizytacji KP PPR w Białej Podlaskiej w maju 1947 r., przedstawiciel władz wojewódzkich partii Edward Gabara o współpracy pomiędzy obiema partiami pisał: „Współpraca z PPS. Formalnie dobra, a faktycznie to na każdym kroku wylazi wroniarska robota ze strony PPS. Ostatnie wystąpienie Bednarza na Świącie Ludowym najlepiej o tym świadczy. Sypiąc frazesy o tak zwanych zasługach PPS jak w 1905 roku, że PPS przeprowadziła reformy rolne, nacjonalizacji przemysłu itd. Zakończył w ten sposób, miejcie zaufanie do PPS ona nie zdradzi, wyprowadzi z tego, kataklizmu dziejowego i doprowadzi do prawdziwej demokracji”⁵⁶.

Tworzeniu klimatu współdziałania miały również służyć wspólne narady powiatowe PPR i PPS, które odbywały się z udziałem przedstawicieli władz wojewódzkich obu partii. Prelegenci z województwa podkreślali konieczność wspólnego działania partii, zacieśniania współpracy w celu walki z reakcją wewnątrzpartyjną. W Białej Podlaskiej jedna z takich narad miała miejsce 17 VIII 1947 r., udział w niej wzięło 85 członków PPS oraz 38 PPR. Prelegentem z ramienia KW PPR był Józef Bień, WK PPS reprezentował Zygmunt Domagała. Drugi z gości w swojej partii był uważany za zwolennika zjednoczenia, w wystąpieniu podał najważniejsze wytyczne do działania w najbliższych miesiącach. Podkreślił fakt, że członkowie PPS są zobowiązani do podporządkowania się uchwale Rady Naczelnej, w której poparto kierunek współpracy z PPR. „W mocnych i stanowczych słowach tow. Domagała potępił warcholską robotę ludzi którzy podstępnie wkradli się w szeregi robotniczych Partii gdzie robią kołtunerską robotę, a żeby pokłócić dwie bratnie Partie, ludzi takich trzeba natychmiast usunąć tak z PPS jak i z PPR. Nie ma przeszkód i nie może być przeszkód w wspólnej współpracy obu bratnich Partii bo przecież te partie stanowią jedno i do jednego zdążają celu, obie Partie zdały egzamin podczas

⁵⁴ J. Wrona, *op. cit.*, s. 288.

⁵⁵ R. Drabik, *op. cit.*, s. 36-37.

⁵⁶ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 22, Sprawozdanie z Białej Podlaskiej z dn. 30 V 1947 r., k. 33. [pisownia oryginalna]

ostatnich wyborów do Sejmu”⁵⁷. Potępił wszelkie działania zmierzające do skonfliktowania obu partii, a za ich organizowanie oskarżył PSL oraz byłych członków PPS-WRN. W wystąpieniu Z. Domagała odniósł się również w sposób pośredni do osoby K. Bednarza, skrytykował „ (...) wypadki okazywania wyższości obu bratnich Partii jednych nad drugimi tak być nie może jak jedni tak i drudzy są równi, musi być wspólne porozumienie i to musi być troska obu bratnich Partii”⁵⁸. Wspólna narada była kolejną okazją do dyskredytowania tych członków PPS, którzy jeszcze mieli odwagę wyrażać opinie odmienne od „jendnofrontowców”. Temat współpracy, a w konsekwencji zjednoczenia był poruszany również na wspólnych posiedzeniach wydziałów kobiecych obu partii⁵⁹.

Od jesieni 1947 r. współpraca między obiema partiami formalnie układała się poprawnie, jednak w dalszym ciągu w indywidualnych wypowiedziach członków PPS starano się podkreślać niezależność partii. Wobec części socjalistów stawiano zarzut uprawiania szeptanej propagandy na wsi, która oczerniała PPR i miała zniechęcić do członkostwa w tej partii. O takich sytuacjach donosił KP PPR w sprawozdaniu sytuacyjnym w lutym 1948 r.: „ Podajemy jak się przedstawia praca PPS-u a zwłaszcza tow. Gąski w majątku Cieleśnica i Wygoda, otóż w/w tow. na zebraniu tych, że w majątkach wykrzykiwał, że administratorzy są pasibrzuchami, krwio pijcami itp. I kiedy zapisywał do ZZR i PR służbę folwarczną na ucho każdemu szeptał gdy się zapisze do PPS-u to dostaniesz buty, później wyjął z portfela Matkę Boską i powoływał się na nią.

Następnie tow. Mistrzак również po tej samej linii ZZR i PR nie robił zebrań w tych, że majątkach indywidualnie przeprowadził szeptaną propagandę, że PPS była przed wojną, za czasów okupacji, jest obecnie i ma perspektywy na przyszłość i jest zawsze Polką a PPR dąży do kolchozów (...)”⁶⁰. Druga strona w stawianiu zarzutów nie była dłużna, oskarżała partnerów politycznych o nie-

⁵⁷ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 10, Protokół zebrania aktywu PPS i PPR powiatu Biała Podlaska z dn. 17 VIII 1947 r., k. 40.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Oba komitety w ciągu 1948 roku zwiększyły w swoich szeregach udział kobiet, postęp w tym obszarze zauważalny był zwłaszcza w przededniu zjednoczenia partii. Udział kobiet białskiej organizacji PPS w czerwcu wynosił 6,7%, w listopadzie – 10,8%. Zdecydowanie większe zmiany zaszły w PPR, gdzie jeszcze w styczniu kobiety stanowiły zaledwie 9,5%, a w listopadzie aż 38,2% członków. Był to największy odsetek kobiet w strukturach powiatowych województwa lubelskiego pod koniec 1948 r., dla którego średnia wynosiła 13,3%. A. Kopruckowniak, *Z zagadnień organizacyjnego rozwoju PPR w woj. lubelskim*, „Rocznik Lubelski” 1974, T. XVII, s. 107; S. Stepień, *op. cit.*, s. 64.

⁶⁰ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, Sprawozdania różne 1944 1946-1948, sygn. 16, Wyciąg ze sprawozdania sytuacyjnego Pow. Kom. PPR w Białej Podlaskiej za m-c luty 1948 r. Współpraca z bratnimi partiami, k. 9. [pisownia oryginalna].

uczciwość, przekupstwo polityczne mieszkańców wsi. W lipcu 1947 r. Aleksander Maziejuk na posiedzeniu Porozumiewawczej Komisji Międzypartyjnej Partii Politycznych Stronnictw Demokratycznych zarzucił PPR faworyzowanie członków partii w czasie akcji osiedleńczej, co skutecznie przyciągało część chłopów do komunistów⁶¹. Dla zachowania pozorów zasad demokracji do Powiatowego Komitetu Przesiedleńczo-Osiedleńczego delegowano przedstawicieli trzech partii z PPR Antoniego Czecha, z PPS Aleksandra Maziejuka, przedstawicielem SL był Stanisława Andrzejczuka.

Od połowy 1948 r. odbywały się wspólne szkolenia aktywu PPR i PPS. Zgodnie z wytycznymi władz centralnych w powiatach organizowano punkty szkoleniowe. W zamyśle organizatorów, ich głównym celem było wyeliminowanie różnic w poglądach członków obu partii na kwestie ideologiczne, gospodarcze i społeczno-ustrojowe. W powiecie bialskim udało się zorganizować 3 punkty szkoleniowe⁶². Brak dostatecznej liczby instruktorów, środków oraz niechęć ze strony niektórych przedstawicieli PPR, którzy uważali, że szkoleniem głównie powinni być objęci pepeesowcy, spowodowało, że akcja nie do końca się powiodła.

Obie partie podejmowały również współpracę na poziomie władz lokalnych, posiadały przedstawicieli w radach narodowych, ich członkowie piastowali najważniejsze urzędy w mieście i powiecie. Posiadały zbliżoną liczbę przedstawicieli w PRN, jednak wyraźnie przegrywały z partiami ludowymi. Skład polityczny Prezydium PRN w latach 1947-1948 nie ulegał zmianie, stanowisko przewodniczącego piastował przedstawiciel PPS (Kazimierz Bednarz, Bronisław Gołębiowski), funkcja wiceprzewodniczącego przypadła SL (Stanisław Andrzejczuk). Prezydium uzupełniało trzech członków, po jednym z PPR, PPS, SL.

Po wyborach do Sejmu Ustawodawczego przedstawiciele tzw. Bloku Stronnictw Demokratycznych chcieli również podporządkować sobie prace Miejskiej Rady Narodowej w Białej Podlaskiej, do własnych potrzeb dostosowali skład Prezydium⁶³. W czerwcu 1947 r. wystąpili z wnioskiem o zmiany, uzasadniając je w następujący sposób: „W imieniu Bloku stronnictw Demokratycznych zgłaszamy votum nieufności dla Prezydium MRN w BP.,

⁶¹ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn.. 10. Protokół z posiedzenia Porozumiewawczej Komisji Międzypartyjnej Partii Politycznych Stronnictw Demokratycznych w Białej Podlaskiej z dn. 13 VII 1947 r., k. 24.

⁶² E. Olszewski, *op. cit.*, s. 210-211.

⁶³ Na dzień 1 V 1947 r. w MRN było 5 radnych PPR, 8 PPS, 6 PSL oraz 13 bezpartyjnych. Przewodniczącym Prezydium był bezpartyjny Klemens Wilczyński. Zob. APL OR, Akta miasta Białej Podlaskiej, sygn. 378, b.p.

a to dlatego, że dotychczasowym Prezydium brak przedstawicieli Stronnictw Demokratycznych, które to stronnictwa w pierwszym rządzie powołane są do decydowania o gospodarce i życiu miasta⁶⁴. Wśród zarzutów stawianych wobec dotychczasowego Prezydium pojawiły się: niekompetencja organizacyjna, nieudolność w prowadzeniu zebrań oraz sporządzaniu porządku dziennego, nieudolność w referowaniu i naświetlaniu spraw dotyczących gospodarki miasta. Jednak najważniejszym zarzutem było wejście do Prezydium „elementów o zabarwieniu reakcyjnym, przeważnie z PSL”. Skład tego organu dostosowano do postawionego wniosku, usunięto z niego przedstawicieli ludowców. Przewodniczącym MRN został Bronisław Gawrysiak (PPS), zastępcą Demian Zińczuk (PPR), a członkami Aleksy Foksowicz (PPR), Roman Kowalski (PPS), Stanisław Skolimowski (PPS)⁶⁵.

Tab. 4. Skład polityczny PRN w Białej Podlaskiej 1946-1948.

Rok	PPR	PPS	SL	PSL	SD	SD	Bezpartyjni	Łącznie
III 1946	11	9	2	20	-	-	12	54
III 1947	11	12	12	14	-	-	10	59
VII 1948	12	12	16	12	-	-	8	60

Opracowane autora na podstawie: APL, WRN w Lublinie 1944-1950, sygn.. 474, Sprawozdanie za kwiecień 1946 r., k. 26; APL OR, PRN w Białej Podlaskiej, sygn. 207, k. 26; AAN, PPR Komitet Centralny, sygn.. 295/XIV-15, k. 69.

W ostatniej fazie akcji zjednoczeniowej władze centralne partii poleciły powołać na wszystkich szczeblach organizacji partyjnych komitety współdziałania w większym składzie niż dotychczasowe „szóstki polityczne”. Przy czym polecono zachować proporcje liczby członków PPR i PPS – 2:1. W skład Komitetu Współdziałania w Białej Podlaskiej utworzonego w listopadzie 1948 r. z ramienia PPR weszli: Antoni Czech (I sekretarz KP PPR), Jan Zieliński (II sekretarz KP PPR), Jan Gałęcki (instruktor PPR), Franciszek Filipiuk (kierownik PUBP), Jan Starek (komendant KP MO), Henryk

⁶⁴ IPN Lu, PUBP w Białej Podlaskiej, sygn. 048/6, Raport dekadowy za okres od 20 VI - 30 VI 1947 r., k. 73.

⁶⁵ Ibidem.

Kochan (kierownik Zakładów Przemysłu Drzewnego). PPS reprezentowali Stanisław Malarski (sekretarz PK PPS), Aleksander Maziejuk (przewodniczący PK PPS), Grochowska Adela⁶⁶. W opinii wyrażonej przez Antoniego Czecha członkowie Komitetu Współdziałania z ramienia PPS to „jednofrontowcy”, godni zaufania i aktywnie współpracujący z PPR, którzy jego zdaniem w obliczu zbliżających się wydarzeń nie będą stwarzali problemów. Tym samym komuniści dopięli swego celu.

W cieniu Kongresu Zjednoczeniowego. Powstanie PK PZPR w Białej Podlaskiej

Kongres Zjednoczeniowy był finałem jednoczenia PPS i PPR, które od grudnia 1948 r. funkcjonowały jako jedna organizacja polityczna pod nazwą Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Reakcje społeczeństwa były różne. Od entuzjazmu zagorzałych zwolenników zjednoczenia, przez obojętność, do krytyki tego działania⁶⁷. Aparat bezpieczeństwa na bieżąco monitorował nastroje społeczne towarzyszące zbliżeniu obu partii. W raporcie specjalnym szefa PUBP w Białej Podlaskiej z okazji Kongresu Zjednoczeniowego wyłania się krytyczne stanowisko mieszkańców powiatu bialskiego wobec ówczesnych wydarzeń: „Na terenie Zarządu Miejskiego dało się ustalić krytyczne podejście, a raczej krytykę niektórych osób w stosunku do tak licznych rozplakatowanych haseł związanych z uroczystością otwarcia Kongresu Zjednoczeniowego między innymi to, że z okazji Święta Kongresu wydaje się tyle pieniędzy na papier propagandowy. Po co tyle papieru, ile to kosztuje miliony złotych, a my tu w Magistracie nie mamy na czym pisać”⁶⁸. Również nie umknęła uwadze informatorów bezpieki reakcja mieszkańców na hasła towarzyszące Kongresowi, którzy czytając je na plakatach ironicznie się uśmiechali, a ci odważniejsi publicznie komentowali. Mieszkańcy wyrażali obawy co do dalszej przyszłości kraju: „ (...) teraz po połączeniu PPR i PPS pozostało ażeby Polskę włączyć do związku Radzieckiego jako jedna z Republiki”⁶⁹. Byli członkowie PPS, którzy zostali negatywnie zweryfikowani, w okresie Kongresu stali się obiektem szczególnego zaintereso-

⁶⁶ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 10, k. 2.

⁶⁷ Na temat opinii wyrażanych przez społeczeństwa o Kongresie Zjednoczeniowym pisze więcej: M. Mazur, *Nieformalny rezonans społeczny tzw. Kongresu Zjednoczeniowego PPR i PPS w grudniu 1948 roku*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2010, nr 1, s. 263-282.

⁶⁸ IPN Lu, PUBP w Białej Podlaskiej, sygn. 048/11, Raport specjalny szefa PUBP w Białej Podlaskiej z okazji Kongresu Zjednoczeniowego XII 1948, Doniesienia agentów i informatorów, k. 65. [pisownia oryginalna]

⁶⁹ Ibidem, k. 64.

sowania. W doniesieniach agenturalnych można przeczytać, że wielu z nich nie pogodziło się z decyzją władz partyjnych. Swoje niezadowolenie wyrażali publicznie, a jedna z takich sytuacji miała miejsce w Terespolu, gdzie dało słyszeć się głosy: „Zwolni nas z partii dlatego, że nie chcieliśmy się im poddać. Zaświadczenie, które ci wydają to też, będziesz miał jako dowód rzeczowy, że nie chciałeś się poddać komunie i jej śladami iść, ale trudno jesteśmy Polakami, musimy dbać o Polskę, która jest potrzebą naszym dzieciom”⁷⁰. Część z nich łudziła się, że w przyszłości będzie mogła powrócić do życia politycznego zaznaczając, że nie będą to szeregi PZPR.

Dla podkreślenia doniosłości wydarzenia 24 listopada został powołany Komitet uczczenia Kongresu Zjednoczeniowego Partii Robotniczych PPR-PPS, w którego skład weszli zarówno przedstawiciele partii, jak również szkół, administracji, organizacji społecznych oraz wojska⁷¹. W programie uroczystości znalazły się czyny społeczne, spektakle teatralne, akademie szkolne oraz zabawy taneczne. Szczegółowy program przewidywał dla mieszkańców Białej Podlaskiej siedem punktów: 1. Zasypanie dołu w pobliżu szpitala; 2. Zabawa dla młodzieży w Sali Domu Strażaka (13 XII); 3. Wieczór rozrywkowy dla młodzieży w Domu Strażaka (14 XII); 4. Rewia dla wojska w Domu Żołnierza (15 XII); 5. Wieczór rozrywkowy dla mieszkańców miasta w Domu Strażaka przygotowany przez zespół świetlicowy TPŻ (15 XII); 6. Wieczór rozrywkowy dla mieszkańców miasta w Domu Żołnierza przygotowany przez wojsko (16 XII); 7. Wystawieni sztuki „Pan Inspektor przyszedł” przygotowanej przez Tatr Ziemi Podlaskiej (18 XII).

W dniu rozpoczęcia Kongresu Zjednoczeniowego 15 XII 1948 r. łączna liczba członków PZPR w powiecie białskim wynosiła 1715 członków, z których zdecydowaną większość stanowili członkowie PPR – 1260⁷². Wraz z tworzeniem struktur centralnych powstawały struktury nowej partii na niższych szczeblach. 24 grudnia 1948 r. ukonstytuował się Komitet Powiatowy PZPR w Białej Podlaskiej.

⁷⁰ Ibidem, k. 61.

⁷¹ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 22, Sprawozdanie z uroczystości przedkongresowych i Kongresowych, k. 43. W skład Komitetu weszli jako przewodniczący Władysław Karwan (starosta biały), z-ca przewodniczącego Aleksandra Kozicka (prezes PZGS), sekretarz Antoni Skolimowski (pracownik starostwa), członkowie Franciszek Kaczmarski (inspektor szkolny), Lubańska (TPŻ), Aleksander Denis (ZMP), Józef Furman (dyrektor szkoły), Henryk Kochan (dyrektor Przemysłu Drzewnego), Waclaw Portala (wojsko), Stanisław Stasiewicz (burmistrz Białej Podlaskiej).

⁷² APL, Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie, Wydział Organizacyjny, sygn. 2031, Sprawozdanie sytuacyjne KP PZPR w Białej Podlaskiej za m-c XII 1948 r., k. 7.

W uroczystym posiedzeniu udział wziął wojewoda lubelski Stefan Różga oraz poseł na Sejm Stanisław Bieniek. Ten ostatni przedstawił sprawozdanie z Kongresu Zjednoczeniowego, podkreślając fakt, że od grudnia 1948 r.: „ (...) nie ma żadnych różnic, nie ma podziału jest jedna Partia i żadnych uprzedzeń być nie może. Uprzedzenia i sekciarstwo trzeba wykorzenić. Dzielić można i trzeba ale na takich, którzy chcą pracować i takich którzy nie chcą”⁷³. Nie było dzielących różnic, bo wcześniej o to zadbano odpowiednio dostosowując skład partii. W dalszej kolejności zaprezentowano skład KP PZPR, który został przyjęty przez zgromadzonych bez uwag. Funkcję I sekretarza powierzono Antoniemu Czechowi dotychczasowemu sekretarzowi KP PPR, II sekretarzem został Jan Zieliński. Z dawnej Polskiej Partii Robotniczej w składzie Komitetu znalazło się 16 przedstawicieli, a z PPS 9. Podobny parytet zachowano w przypadku egzekutywy KP, który tworzyło 9 osób w proporcjach 2:1⁷⁴.

Tab. 5. Skład pierwszego Komitetu Powiatowego PZPR w Białej Podlaskiej (XII 1948 r.).

Lp.	Nazwisko imię	Funkcja w partii	Do jakiej partii należał przed zjednoczeniem	Miejsce pracy
1.	Czech Antoni	I sekretarz	PPR	KP PZPR
2.	Zieliński Jan	II sekretarz	PPR	KP PZPR
3.	Filipuk Franciszek	członek	PPR	PUBP, szef
4.	Mańkowski Joachim	„	PPR	Starostwo Powiatowe
5.	Łepecki Jan	„	PPR	Pow. Zw. SCh
6.	Starek Jan	„	PPR	Pow. Kom. MO, komendant
7.	Kozicki	„	PPR	Pow. Zw. Gm. Spółdzielni

⁷³ APL, KP PPR w Białej Podlaskiej, sygn. 3, Protokół zebrania Powiatowego Komitetu PZPR w Białej Podlaskiej z dn. 24 XII 1948 r., s. k 22.

⁷⁴ W składzie Egzekutywy PK PZPR znaleźli się: Antoni Czech, Jan Zieliński, Franciszek Filipiuk, Joachim Mańkowski, Jan Starek, Jan Łepecki, Stanisław Malarski, Adela Grochowska, Aleksander Maziejuk.

	Aleksander			
8.	Kochan Henryk	„	PPR	Zakłady Przemysłu Drzewnego – kierownik
9.	Galecki Józef	„	PPR	KP PZPR
10.	Piałucha Zygmunt	„	PPR	Zakłady Przemysłu Drzewnego
11.	Denis Aleksander	„	PPR	ZMP, przewodniczący
12.	Grzegorz Stefan	„	PPR	-
13.	Mańkowska Maria	„	PPR	Biblioteka Powiatowa, kierownik
14.	Kozicka Anna	„	PPR	-
15.	Wierbiński Jan	„	PPR	KG PZPR, Zabłocie, sekretarz
16.	Pietrusz Stefan	„	PPR	KG PZPR Piszczac, sekretarz
17.	Malarski Stanisław	„	PPS	KP PZPR
18.	Maziejuk Aleksander	„	PPS	Powiatowa Rada Związków Zawodowych
19.	Grochowska Adela	„	PPS	Liga Kobiet
20.	Kowalski Roman	„	PPS	poborca podatku gruntowego
21.	Górski Kazimierz	„	PPS	Spółdzielnia „Przyszłość”
22.	Gnatowska Helena	„	PPS	Kierownik szkoły dla dorosłych
23.	Olichwirus Adolf	„	PPS	Zakłady Przemysłu Drzewnego
24.	Strych Stefan	„	PPS	Poczta
25.	Zachor Stefan	„	PPS	nauczyciel

Źródło: APL, Komitet Powiatowy PZPR w Białej Podlaskiej, sygn.. 53/VII/54, k. 1.

Na dzień 1 I 1949 r. stan liczebny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w powiecie białskim przedstawiał się następująco:

liczba członków ogółem – 1705, w tym: 193 kobiet, 743 robotników, 776 chłopów, 173 pracowników umysłowych, 13 rzemieślników⁷⁵.

Zakończenie

Powstanie Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej pozwoliło na wzmocnienie pozycji komunistów oraz było kolejnym krokiem do umacniania ustroju komunistycznego. Jak pokazały wydarzenia zjednoczenie polegało na osłabieniu Polskiej Partii Socjalistycznej poprzez walkę z wewnętrzną opozycją, wprowadzenie do kierownictwa partii osób uległych, poddających się manipulacji komunistom, a następnie wchłonięcie przez PPR. O skali działań zmierzających do pomniejszenia roli socjalistów w nowej partii świadczą działania podjęte w ramach tzw. „czystki”, którą „pomagali” przeprowadzić towarzysze z PPR, czyniąc z PPS partię koncesjonowaną. Jeszcze w styczniu 1948 r. PPS skupiała w swoich szeregach 713 tys. członków, pod koniec września 608 tys., w grudniu liczba ta zmniejszyła się do 531 tys. PPR wchodziła do nowej partii z prawie dwukrotnie większą liczbą członków - ponad 984 tys. Członkowie byłej PPR na Kongresie Zjednoczeniowym stanowili 64,9%, a PPS 35,1%⁷⁶.

Powiat bialski podobnie jak inne stał się sceną politycznej walki o wspólną przyszłość PPR i PPS. Wszystkie działania ukierunkowane na zbliżenie obu partii odbywały się pod dyktando peperowców, którzy mieli dopilnować aby w przyszłej, wspólnej organizacji politycznej znaleźli się „właściwi” ludzie. Nieocenioną „pomocą” służył aparat bezpieczeństwa, który inwigilował struktury bialskiej PPS. Nie wiadomo jednak ilu informatorów w partii posiadała bezpieka oraz czy udało się ich ulokować w kierownictwie partii. Dość skutecznie wzorem organizacji centralnych udało się wyeliminować z szeregów osoby, które chciały aby PPS nawiązywał do przedwojennej tradycji demokratycznej i niepodległościowej, a swoją obecnością mogły zagrażać planom komunistów. Tzw. zjednoczenie, czyli wymuszona jedność w powiecie bialskim odbyło się kosztem socjalistów, którzy usunęli ze swoich szeregów ponad 32% członków, wobec 9% w PPR. W sformowanym w grudniu 1948 r. KP PZPR zdecydowaną większość stanowili członkowie byłej PPR (73,4%), oni też objęli kierownicze stanowiska. PZPR na ponad czterdzieści lat przejęła władzę stając się „przewodnią siłą

⁷⁵ APL, Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948-1975, sygn. 2031, Sprawozdanie sytuacyjne KP PZPR w Białej Podlaskiej za m-c grudzień 1948 r., k. 7.

⁷⁶ B. Dymek, *op. cit.*, Warszawa 1989, s. 100.

narodu”, a Polska coraz bardziej zbliżała się do modelu ustrojowego ZSRR.

*

Summary

The road to unification. PPR and PPS in Biała Podlaska County in the years 1947-1948

The years 1947-1948 were the period of intensive actions, which aim was to unify the Polish Workers' Party (*Polish*: Polska Partia Robotnicza, PPR) with the Polish Socialist Party (*Polish*: Polska Partia Socjalistyczna, PPS) and which the coping stone was the Unification Congress that was held from December 15th to December 21st, 1948. At this meeting the common organisation emerged under the name the Polish United Workers' Party (*Polish*: Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR). The whole operation was carried out under a communist diktat, who took actions to weaken PPS through elimination of the internal opposition, implementation of submissive people to the management of the party, and absorption by PPR. The purpose of this article is to present the organization state of PPR and PPS in the period between 1947 and 1948, the interparty cooperation and the establishment of county structures of PZPR.

**

Keywords: Biała Podlaska County, Polish Workers' Party, Polish Socialist Party, communism

Słowa kluczowe: powiat białski, Polska Partia Robotnicza, Polska Partia Socjalistyczna, komunizm

Paweł Tarkowski, ur. 1978 r. w Białej Podlaskiej – historyk, socjolog, doktor nauk humanistycznych, absolwent Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach (2002) oraz Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (2003). Od 2012 r. pracuje w Akademii Wychowania Fizycznego J. Piłsudskiego w Warszawie Filia w Białej Podlaskiej, obecnie na stanowisku adiunkta w Zakładzie Społecznych Podstaw Aktywności Fizycznej.

Autor artykułów związanych z historią Białej Podlaskiej, Południowego Podlasia, historią higieny i medycyny na Podlasiu. Członek zespołu badawczego, który opracowuje naukową monografię Białej Podlaskiej. W 2011 r. ukazała się książka Jego autorstwa pt. *Biała Podlaska w latach 1944-1989*, będąca IV tomem monografii. *Dzieje Białej Podlaskiej*.